

Mihályi Péter - Szelényi Iván
Adalékok a járadékok és egyenlőtlenségek oksági kapcsolatához
1. rész Megjegyzések a járadék elmélettörténetéhez
MKT Munkaügyi Szakosztálya
2017 március 2
Budapest

- ▶ 1. Adam Smith a profitról, járadékról és berről
- ▶ 2. Ricardo járadékelméletének új elemei
- ▶ 3. Marx kizsákmányoláselmélete
- ▶ 4. Weber a zárt és nyitott kapcsolatokról. Pareto a rókákról és oroszánokról
- ▶ 5. Stiglitz: a járadék tágasabb értelmezése
- ▶ 6. Sorensen általános járadékelmélete
- ▶ 7. A mi hozzájárulásunk: szolidaritási járadék, innovációs járadék és kizsákmányolási/monopol járadék megkülönböztetése
- ▶ 8. Járadék-vadászat szerepe a poszt-kommunista átalakulásban

1. Adam Smith a profitról, járadékról és berről

- ▶ Bár Adam Smith (1723-1790) kiindulópontja a munkaérték elmélet volt - minden értéket a munka hoz létre A Wealth of Nations (1776)-ban a vagyonnak már három forrását nevezi meg: munkabér, profit és járadék.
- ▶ Locke-ot követve ő is azzal érvel, hogy a tőkefelhalmozással, illetve a föld magantulajdonának kialakulásával az új értéken osztozkodniuk kell a munkásoknak, tőkésnek és földtulajdonosoknak: a munka végzéséhez tőkefelhalmozásból származó eszközökre, illetve egy termelési helyre van szükség
- ▶ A „state of nature”-ben érvényesül csak tisztán a munkaértékelmélet. Locke olyan zseniálisan fogalmazta: „Ki vonná kétségbe, hogy a forrás vize mindenkié. De a vizeskannában levő víz, amit a munkás a forrásból merített már csak a munkásé”. A state of nature-ben nincs scarcity - ezért a munka teljes terméke a munkásé.
- ▶ A kérdés pusztán az: mi az „igazságos” elosztás a három termelési tényező között.
- ▶ Tény ugyanakkor, hogy Smith a föld tulajdonra eső járadéknál elbizonytalanodik. Képes leírni: „a földbirtokos ott is aratni akar, ahol nem vetett”: ezzel mintegy előre vetítve, hogy a földjáradék mintegy „unearned income”, más természetű jövedelem, mint a munkabér, vagy a profit

2. Ricardo járadékelméletének új elemei

- ▶ David Ricardo (1772-1823) ezen az úton halad tovább.
- ▶ Principles of Political Economy and Taxation (1817) - éppen kétszáz éves könyvében - kritikai különbséget tesz bér/profit vs. járadék között. Míg a munkabér és a profit valóban a vagyon(érték) forrása addig a járadék a vagyonnak (jövedelemnek) csak a „szimptomája”.
- ▶ Ricardo elmélete földjáradék elmélet. Ricardo úgy vélte a föld szűkös mennyiségben áll rendelkezésre, a népesség - s így a föld terméke iránta fizetőképes kereslet - viszont exponenciálisan növekszik. Így a föld tulajdonosának nem kell több, vagy jobbterméket előállítania, hogy magasabb jövedelemre tegyen szert. Ez az extra jövedelem „járadék”, olyasmire amiért se több munkát nem kell végezni se több tőkét nem kell befektetni.
- ▶ Ha úgy tetszik már Adam Smithnél, de különösen Ricardónál megjelenik a „feudális földesúr” iránti ellenszenv, az innovatív, vállalkozó tőkessel semmi baj, de az urizáló földesurak „vérszívók” ... egy kicsit eltúlozva Ricardo járadék kritikáját.

3. Marx kizsákmányoláselmélete

- ▶ Karl Marx (1818-1883) nem adja ilyen könnyen fel a munkaérték elméletet. A tőke nem más mint felhalmozott munka, tehát ezt is a munkás állította elő. Adam Smith a termelési tényezőkre jutó igazságos elosztás elfedi azt, hogy a tőkét is a munkából sajátította ki a kizsákmányoló tőkés. Egy ideig Marx azt hitte, hogy a kizsákmányolás elmélet megmagyarázza: miért kell a kapitalizmusnak megbuknia.
- ▶ De amikor a Tőke egyetlen általa publikálhatónak tartott kötetében (1868) meg akarja alkotni a „kizsákmányolás” elméletet csapdába esik. Nem akarja elfogadni, hogy a tőke rablás. A piacon egyenlő értékeket kell kicserélni. A munkás megkapja a terméknek amit elad (a munka-erejét) a teljes árát. De a tőkés is versenyben van a másik tőkessel, ezért a profitját, ha nem akar lemaradni a versenyben vissza kell forgatnia a termelésbe. Legnagyobb megdöbbenésünkre Marx egy egyensúly elmélet alapjait veti meg: munka vs. profit pozitív összegű játék, win-win. Magasabb profit: több munkahely, ha munkaerő szűkös, magasabb bér.
- ▶ Egy befejezetlen kéziratban amit Engels a III. kötetként jelentetett meg Marx megpróbálkozik a járadékkal, de nem érti meg Ricardo kritikai erejét s azt bizonygatja a járadék csak a profit egy formája tehát munka vs (profit-járadék) negatív összegű játék. Az 52. fejezetben kétségbeesve veszi észre visszatért Smithhez s abba hagyja a kéziratot: három osztály van, munkások, tőkésék és földtulajdonosok a háromféle jövedemtípus alapján.

4. Weber a zárt és nyitott kapcsolatokról. Pareto a rókákról és oroszlánokról

- ▶ Max Weber (1864-1920) elsősorban történetileg fogalmazza meg a problémát. Vannak zárt és vannak nyitott kapcsolatok. A modern kapitalizmus lényege a szabad verseny, a „nyitott társadalom”, ahogy azt majd Karl Popper (1902-1994), illetve nyomán Soros György fogalmazták meg. A tradicionális társadalmak „zárt társadalmak” s azokban a jövedelem fő forrása a járadék, a modern piacgazdaságban viszont a munkabér és a profit.
- ▶ Weber kategóriái azonban soha nem pusztán történetiek, hanem egyben analitikusak is. A modern piacgazdaságban is vannak „zárt” kapcsolatok (kartellek, oligopóliumok, monopóliumok) s amennyiben zártak járadékosok is.
- ▶ Vilfredo Pareto (1848-1923) *The Mind and Society* (angolul 1935) egy lépéssel tovább megy. Vannak rókák és oroszlánok, spekulánsok és járadékosok s mindkettőre szükség van. Rókák nélkül nincs újítás, oroszlánok nélkül nincs stabilitás. Csak az a patológia ha túl sok a róka, vagy túl sok az oroszlán
- ▶ Mai nyelvre fordítva: persze mindig van járadékvadászat, de az baj, ha a profit maximalizálás helyébe lép a járadékvadászat

5. Stiglitz: a járadék tágasabb értelmezése

- ▶ Ricardo földjáradékelmélete hibás volt. Egyrészt nem igaz, hogy a termőföld szűkös mennyiségben áll a rendelkezésünkre, másrészt a termőföld termelékenységé szinte vég nélkül növelhető.
- ▶ Joseph Stiglitz ((1943-) viszont rámutatott arra, hogy az növekvő egyenlőtlenségek fő oka a járadék emelkedése (ezzel egyébként Thomas Piketty is egyet ért, aki a kapitalizmus re-feudalizálódásától, a „patrimoniális kapitalizmus” kialakulásától s a járadék előtérbe kerülésétől tart).
- ▶ Stiglitz korigálja Ricardo-t: nem a termelőföld a járadék fő forrása, hanem általában a természeti kincsek és keresett ingatlanok éréknövekedése s az abból fakadó gazdasági átöröklés. Ennek ellenére általában a járadék Stiglitznél is földtulajdonlásból (s a föld ásványi kincseinek a tulajdonlásából) ered, bár részben ugyan kritikusan megjegyzi, hogy Ann Krueger a járadékvadászat fő forrásának a vámokat, protekcionista intézkedéseket, a piac szabad mozgásának a korlátozásában látta.

6.Sorensen általános járadékelmélete

- ▶ Innen valóban a következő lépés Aage Sorensen (1941-2001) aki visszahozza egy újraértelmezett Ricardo-t s ez alkalommal a szociológiába (Ricardo-nak mérsékelt divatja volt az elmúlt 20-30 évben gazdaságtanban de kívül esett a szociológia képernyőjén).
- ▶ Sorensen a járadék egy új elméletét alkotta meg: járadéknak tekinti mindazt a jövedelmet, ami a szabad piaci versenyen létrejövő jövedelem felett van.
- ▶ De hogyan juthat valaki járadékhoz? Itt Sorensen nagyon közel áll Ann Krugerhez: járadék jövedelmek a piac korlátozásából születhetnek. Valóban ilyenek a protekcionista védővámok, de ilyen jövedelmet hoz létre minden kartell szerű piaci korlátozás, monopólhelyzetek kialakulása.
- ▶ De járadékhoz nemcsak tőketulajdonosok jutnak: járadékot hoz létre a hatékony szakszervezet, ami a munkások bizonyos kategóriájában magasabb béreket biztosít, mint amit a szabad piaci versenyben elérnének. David Grusky (Sorensen tanítvány, Stanford professzor) egy új tanulmányában hangsúlyozta, hogy az egyenlőtlenségek növekedésének egyik oka a szakszervezeti védőháló gyengülése (egyres munkáskategóriák „járadékának” a felszámolása)
- ▶ De Sorensen szerint járadékot kap aki szociális segélyben részesül, aki állami nyugdíjat kap (hiszen az is „unearned income”). Politikailag igencsak inkorrekt, de analitikusan világos meghatározás.

7. A mi hozzájárulásunk: szolidaritási járadék, innovációs járadék és kizsákmányolási/monopol járadék megkülönböztetése

- ▶ A mi inspirációnk elsősorban Sorensen. A kérdésre Mihályi Péter még visszatér, de mi Weber/Pareto nyomán azt hangsúlyozzuk a/minden gazdaságban, még piaci gazdaságokban is VAN járadék, a kérdés az egyensúly kérdése. Lehet minden járadékot „korrupciónak” nevezni, de ez leegyszerűsíti a problémát s nem látja, hogy még fejlett piacgazdaságokban is lehet és van a járadéknak funkciója. b/mi a járadék különböző típusait különböztetjük nem, de nem úgy mint „jó”, illetve „rossz” járadékot. Társadalmi-gazdasági kárt járadék, vagy járadékvadászat egyensúlyfelbomlás, a profitra orientált gazdálkodás aláásásakor okoz.
- ▶ A fő járadék-típusok
- ▶ 1/Szolidaritási járadék: ilyen lehet a minimális bér, garantált minimális jövedelem, szociális lakás, állami nyugdíj, amit a társadalom a társadalmi béke érdekében nyújt azoknak, akik magukról a piacon nem tudnak gondoskodni. Ez úgy tűnik „jó” járadék, de nem feltétlenül az, mert ha mértéke túl magas nemcsak gazdasági, hanem társadalmi károkat is okozhat
- ▶ 2/Innovációs járadék: ilyen az újítási licencek utáni járadék, szerzői jogvédelem, „credentialling” (orvos csak az lehet akinek orvosi diplomája van, a Harvard diploma többet ér, mint a kecskeméti). E nélkül nincs innováció, tehetség értékelése, de ez is vezethet kaszt-szerű védelemre
- ▶ 3/monopol/kizsákmányolási járadék, amikor járadékhoz valaki a piaci versenynek magán, vagy közszereplők általi korlátozásával jut hozzá. Ez negatívnak hangzik s gyakran társadalmilag-gazdaságilag káros, de járhat minőség védelemmel. Még monopolhelyzet kialakítása sincs ingyen, az erre fordított kiadást a jobb minőség téítheti meg, amint arra Posner rámutatott

8. Járadék-vadászat szerepe a poszt-kommunista átalakulásban

- ▶ A poszt-kommunista gazdaságban a járadék-vadászat - jórész ismét szükségszerűen - nagy szerepet játszott.
- ▶ Különböző korszakokban különböző típusú járadék vadászatok jellemezték a poszt-kommunizmust
- ▶ 1/ Mivel krónikus tőke hiány volt az átalakulás korai korszakában még a magukat liberális-demokratának képzelő társadalmakban is fontos szerepet játszott a **piac meghódítása az állami bürokrácia** (market capture by state bureaucracy) által. Nem lehetett a köztulajdon 500 nap, vagy akár 5 év alatt magántulajdonná varázsolni ha az állam nem avatkozott be a piacba s ne juttatott volna klienseket a piaci érték alatt korábbi köztulajdonhoz. Magyarországon, vagy Lengyelországban ez mérsékelt volt, Romániában és Bulgáriában fokozottabb, a korai yelcini Oroszországban szélsőséges (maffia-kapitalizmus: Yelcin „the Godfather of the Kreml”)
- ▶ 2/Az **állam meghódítása az oligarchák által** (state capture by oligarchs). A kései yelcini Ország szélsőséges példa, de van erre tendencia a 2000-es években Magyarországon (Csányi, Medgyessy, Gyurcsány), Csehországban (Babis), Bulgáriában (Borisov). Váratlanul, mintha ez történe most Trump Amerikájában (lásd a washingtoni Trump szálloda ügyét stb.)
- ▶ 3/Oligarchák **meghódítása a politikai elit által egybekapcsolva a piac politikai elit általi uralmával**. Ha már a közvagyon szétosztották klientúra teremtés csak az oligarchák uralmának megtörésével s már megszerzett vagyonuk újraelosztásával lehetséges. Ez a putyini modell (lásd Khodorkovski, Berezhovski stb. eseteit) s efelé halad az orbáni modell (Simicska ügy és a közbeszerzések, főleg EU támogatásokban a klientúra preferálása). Láncki Andrásnak igaza van: ez nem korrupció: a rendszernek ebben a stádiumában ez a lényege (klientúra szerzési kényszer a demokratikus keretek miatt szükséges eszközök mellett (jó szó erre az „illiberális demokrácia”).